

крыжовых паходаў, а пасля разгарнуліся і самі войны за вызваленне Божэе дамавіны". Безумоўна, пэўную ролю ў развіцці гэтага жанру на нашых землях адыграла і геаграфічнае знаходжанне Полацка, дзе па вядомай "Усходняй дарозе" рухаліся паломнікі са Скандынавіі на Усход і распаўядалі ў падзвінскіх паселішчах паданні пра Святую Зямлю.

На падставе этнаграфічных прац вядомых даследчыкаў (М. Нікіфароўскага, М. Янчука і інш.) у манаграфіі створаны тып "вандроўнага калікі", паказана значэнне хрысціянства, якое ўнесла ў першабытную свядомасць надзвычайныя важныя кампаненты – ідэю ўвааскрэсення. У аспекце тэмы даследавання закранае аўтар і вельмі цікавую праблему – ролю багамілаў у прапагандзе паломніцтваў.

З перакладных твораў, якія адыгралі важную ролю ў працэсе жанраскладання, даследчык адзначае "Хроніку Георгія Амарталя", "Гісторыю Іудзейскай вайны" Іосіфа Флавія, лацінскія іцінерарыі ("Аб святых месцах Сільвіі Аквітанскай", "Бардоскі падарожны", "Перагрынацыя Этэры" і інш.). Пераканаўча гучыць думка адносна адрознення хаджэнняў ад іцінерарыяў, у якіх змяшчалася падрабязнае апісанне шляхоў у Палесціну, чаго ў ранніх хаджэннях няма, як няма гэтага і ў нашай вуснай народнай творчасці.

Навуковую цікавасць уяўляе аналіз жанравай спецыфікі хаджэнняў, бо яны выступаюць полем перакрывавання розных сфер сярэднявечнай культуры (афіцыйнае пісьменства – вусная творчасць "калікаў вандроўных"), розных культурных тыпаў (царкоўных і свецкіх), а таксама розных літаратурных жанраў (летапіс, жыццё). На канкрэтным матэрыяле аўтар паказвае, што хаджэнне – гэта свяшчэннаадзеянне на сакральнай прасторы, літаральнае і да таго ж тыпова народнае ўвасабленне хрысціянскай формулы "чалавек – вандроўнік у гэтым свеце". У хаджэннях рэлігійная праблематыка распрацоўваецца пераважна ў свецкай стыльвай абалонцы; прычым неадпаведнасць зместу і формы, атрымліваючы значэнне супярэчнасці, выступае рухавіком працэсу трансфармацыі жанру.

Несумненнай вартасцю працы з'яўляецца і грунтоўны літаратуразнаўчы аналіз "Хаджэння Графенія ў Палесціну", "Хаджэння святога манаха Варсанофія", "Хаджэння Ігнація Смаляніна" і "Перагрынацыі Мікалая Крыштофа Радзівіла". С.Л. Гаранін знайшоў шэраг невядомых рукапісных спісаў "Хаджэння Ігнація Смаляніна", крытычна прааналізаваў тры канцэпцыі гісторыі тэксту, што і прывяло яго да высновы: тэкст апрацоўваўся шасцю кніжнікамі і шмат разоў перапісваўся на розных землях. Хаджэнне становіцца сродкам увасаблення і выказвання глыбокага роздуму аб жыцці, свеце, аб гістарычным лесе – вось чаму яно выходзіць па-за жанравыя рамкі і спалучаецца з летапісам. Цікавыя назіранні праведзены і над тэкстам "Хаджэння Графенія", якое вылучаецца эканамічнымі і сельскагаспадарчымі звесткамі, адсутнасцю эмацыянальных ацэнак падзей. У "Хаджэнні Варсанофія" акцэнтаўца ўвага на рэлігійнай талерантнасці аўтара. Прадметам мастацка-дакументальнага выяўлення зрабіў сваю асубу Мікалай Крыштоф Радзівіл, герой "Перагрынацыі" – "носьбіт рэнесансавай культурнай

традыцыі", носьбіт "рэчпаспалітасці", а не толькі "беларускасці".

У раздзеле "Элементы гістарычнай паз-тыкі хаджэнняў" шмат увагі надаецца праблемам метаду і кампазіцыі. Пасля грунтоўнага аналізу хаджэнняў XII–XVI ст. даследчык прыходзіць да высновы, што кампазіцыя хаджэнняў развівалася ад інфармацыйна-аналітычных нарысаў, звязаных у межах твора агульным светапоглядным прынцыпам, асобай апавядальніка і маналагічнай формай падачы, да асобных эпізодаў вандроўкі, якія пададзены ў форме завершаных апавяданняў і ў той жа час аб'яднаны перамяшчэннем канкрэтнага чалавека ў рэальным часе і прасторы.

Навуковую цікавасць уяўляе і абгрунтаванне асноўнага метаду хаджэнняў – метаду тапаграфічнага сімвалізму, у аснове якога сінтэз тапаграфічнай нататкі з аўтабіяграфічных паведамленням пра акт наведвання святога месца і адпаведнай біблейскай або апакрыфічнай легендай. Не выклікае прэрэчанняў выснова аўтара пра спалучэнне стыляў як выраз адзінства і глыбокага супярэчнасці эстэтычнай канцэпцыі чалавека, якая захоўваецца на ўсім працягу існавання паломніцкай літаратуры, але, паказваючы дынаміку станаўлення завершанай формы хаджэнняў, неабходна было канкрэтызаваць топасы і запазычанні ў хаджэннях XII–XVI ст., паказаць спалучэнне розных стылістычных адзнак у межах аднаго апісальнага цыкла. Думаю, што пры абгрунтаванні гэтага пытання трэба было ўлічваць дыялектычнае спалучэнне агульнага (спосаб адлюстравання), спецыфічнага (тэндэнцыі эпохі) і індывідуальнага (ідэалы падарожнікаў). Навуковую вартасць маюць і дадаткі да манаграфіі, у якіх прыводзяцца археаграфічныя заўвагі і тэксты "Хаджэння архімандрыта Графенія", "Хаджэння святога манаха Варсанофія", даецца тэксталагічна-археаграфічны каментарый і рэканструкцыя тэксту "Хаджэння Ігнація Смаляніна".

Такім чынам, у манаграфіі С.Л. Гараніна аналіз тэкстаў асобных хаджэнняў спалучаецца з абагульненнем і раскрыццём філасофска-маральнай праблематыкі твораў, падкрэсліваецца дыскрэтыны характар развіцця жанру хаджэнняў на Беларусі, даюцца глыбокія тэарэтычныя распрацоўкі. Несумненна, праца маладога беларускага вучонага будзе карыснай для ўсіх, хто цікавіцца нашай багатай мінушчынай.

Т.П. Казакова,
кандыдат філалагічных навук, дацэнт

«STUDIA RUSSICA. XVIII». Редактор Б. Татар. Ответственный редактор А. Золтан. Будапешт, Будапештский университет им. Л. Этвеша. Факультет гуманитарных наук. Кафедра восточнославянской и балтийской филологии. 2000. 496 с. [Мовы выдання – беларуская, нямецкая, польская, руская, украінская].

У мінулым годзе выйшаў чарговы, XVIII том з серыі "Studia Russica", што выдаецца кафедрай усходнеславянскай і балтыйскай

філалогіі (да 1995 г. – кафедра рускай філалогіі) факультэта гуманітарных навук Будапешцкага ўніверсітэта імя Лоранда Этвеша. Гэта ўжо трэці том, дзе публікацыя работы па беларусістыцы. Упершыню беларуская тэматыка асвятлялася ў XVI томе серыі (1997). Вялікая заслуга ва ўзнікненні цікавасці ў Венгрыі да беларускай мовы, яе гісторыі, праблем уземадзеяння з іншымі мовамі належыць загадчыку названай вышэй кафедры Андрашу Золтану і яго калегам. Як можна прасачыць па публікацыях, беларускі матэрыял А. Золтан спачатку выкарыстоўваў у даследаваннях як дапаможны. У апошні ж час старабеларускае пісьменства становіцца важным аб'ектам навуковых інтарэсаў даследчыка. Так, напрыклад, публікацыя навукоўца ў названым зборніку прысвячаецца параўнанню існуючых выданняў тэксту гісторыі пра Атылу (*Zoltan Andras* “К изучению старобелорусской Истории о Атыли”). У артыкуле паказваецца рад лінгвістычна значных адступленняў (пропускі слоў, фраз, цэлых радкоў) у старабеларускіх тэкстах аповесці ў параўнанні з польскім перакладам Ц. Базыліка (1574) і лацінамоўным арыгіналам твора венгерскага гуманіста М. Олаха. А. Золтан прыходзіць да высновы, што існуючыя выданні старабеларускага помніка не адпавядаюць навуковым патрабаванням, таму неабходна новае выданне, якое варта ажыццявіць з улікам тэкстаў арыгінала і прамежкавага польскага перакладу.

Параўнальны аналіз беларускіх і венгерскіх фразеалагізмаў прыцягнуў увагу Б. Татар (*Bela Tatar* “Сравнительно-сопоставительный анализ белорусских и венгерских фразеологизмов (с компонентом ‘вода’ – ‘viz’)”). Улічваючы пэўны рост зацікаўленасці студэнтаў Будапешцкага ўніверсітэта беларускай мовай, гэтай публікацыяй маецца на мэдэ звярнуць увагу на праблему двухмоўнай фразеалогіі і стварэнне беларуска-венгерскага фразеалагічнага слоўніка.

Большая частка са змешчаных матэрыялаў (54 з 73) у XVIII т. “*Studia Russica*” – гэта даклады міжнароднай канферэнцыі “Мовы ў Вялікім княстве Літоўскім і краінах Усходняй Еўропы: міграцыя слоў, выразаў і ідэй”, якая адбылася ў Будапешце 5–7 красавіка 2000 г. Ілюстрацыяй міграцыі ідэй з’яўляецца артыкул Т.А. Апарынай «Звучание слова “Русия” при пересодах с “простой мовы” в Московском государстве первой половины XVII века». У ім паказана, як тэксты, створаныя ў ВКЛ (у прыватнасці, пераклад са старабеларускай мовы “Кнігі аб веры”, апублікаваны ў Маскве ў 1648 г.) і заклананы даказца неабходнасць незалежнасці беларуска-ўкраінскага этнасу, “вовлекалісь в построение и московской национальной идеи” (с. 195).

Вядома, не толькі ідэі, што ўзніклі ў адным этнічным асяроддзі, выкарыстоўваліся іншымі народамі. У гісторыі ёсць прыклады, калі значную ролю ў лёсе пэўнага народа адыгрываў іншаэтнічны манарх. Аб безумоўнай папулярнасці ў беларусаў Стэфана Баторыя (Сцяпана Батуры), каралём якіх ён быў больш за 10 гадоў, піша А. Катлярчук у артыкуле “Стефан Баторий в народной культуре белорусов”. У цэлым станючы вобраз манарха-венгра захаваўся ў беларускім фальклору, аб яго кіраванні напамінаюць на-

шым сучаснікам і шматлікія беларускія тапонімы. Расійскі навуковец падкрэслівае, што яго публікацыя – гэта толькі першыя вынікі вывучэння тэмы і таму прапануе ўсім зацікаўленым асобам і навуковым установам Венгрыі супрацоўніцтва ў арганізацыі этнаграфічнай экспедыцыі па мясцінах полацкага паходу Стэфана Баторыя з мэтай запісу новых матэрыялаў, звязаных з імем караля.

Пры наяўнасці ў зборніку артыкулаў з галіны гісторыі, літаратуразнаўства, этнаграфіі пераважаюць лінгвістычныя матэрыялы разнастайнай тэматыкі. Праблему неаднароднай структуры літаратурнай мовы ВКЛ закранае В. Мякішаў (*W. Miakiszew* “Мовы” Великого княжества Литовского в единстве своих противоположностей”). Фармулюючы падставы для супрацьпастаўлення дзвюх саманазваў “руская мова” (РМ) і “простая мова” (ПМ), даследчык выказвае меркаванне, што “определение РМ появилось, чтобы противопоставить *власный* язык иным возможным в ведении канцелярского делопроизводства – прежде всего польского и латыни. Понятие же ПМ подчеркивает оппозицию к языку церковнославянскому” (с. 170).

Тэма беларуска-польскага лексічнага ўзаемаўплыву раскрываецца ў артыкулах шэрагу польскіх даследчыкаў: Зоф’і Абрамовіч (“*Nazwy osobowe Białostoczczyzny XV–XVII w. jako odbicie kontaktów językowych I kulturowych w Wielkim Księstwie Litewskim*”), Багуміла Астроўскага (“*Wpływ polszczyzny na białoruskie gwary okolic Grodna*”), Казімеры Пастусяк (“*Nazwy grzybow na polsko-białoruskim pograniczu językowym*”) і інш.

У зборніку змешчаны матэрыялы дзвюхці беларускіх мовазнаўцаў. Тэматыка іх дакладаў даволі разнастайная. Пытанне паходжання слова *цымборыкі* і яго пранікнення ў беларускую мову ўзімае Генадзь Цыхун (“*Пра зборыкі-цымборыкі і шляхі міграцыі цэнтральнаеўрапейскіх слоў на Беларусь*”). Высвятляючы адносіны названага слова да іншых фармальна блізкіх у цэнтральнаеўрапейскім арэале, даследчык прыходзіць да высновы, што беларускае *цымборыкі* ‘ласкавая назва дзіцяці’ і другі кампанент спалучэння *зборыкі-цымборыкі* звязана з венгерскім сімбога ‘таварыш’, што ўзыходзіць да праславянскага *sebrъ. Венгерская інавацыя, мяркуюе Г. Цыхун, хутчэй за ўсё “была занесена ў Беларусь гандлярамі і канаваламі з Аўстра-Венгрыі, якія... былі пераважна славакамі” (с. 47).

Лёс у беларускай мове такіх слоў, як *абежнік* ‘цыркуляр’, *кніжніца* ‘бібліятэка’, *слухальня* ‘аўдыторыя’ і інш., якія ў айчынным мовазнаўстве з-за адсутнасці аднак іншамоўнасці часцей за ўсё кваліфікуюцца як уласныя ўтворэнні, прасочвае Сяргей Запрудскі (“*Да гісторыі некаторых вандроўных запазычанняў-калек у беларускай мове*”). Грунтоўны аналіз паходжання падобных слоў дазваляе аўтару даследавання кваліфікаваць іх як так званыя вандроўныя калькі, г. зн. словы, «якія, быўшы ўтворанымі ў якой-небудзь мове, пазней пераходзілі, “вандравалі”... з адной мовы ў другую» (с. 315). І ў беларускай мове рабіліся спробы папаўняць лексіку (асабліва інтэлектуальную) праз калькаванне нямецкіх, чэшскіх, польскіх слоў з мэтай пазбегнуць запазычвання лацінскіх і грэчаскіх. Прадстаўлены матэрыял дае магчы-

масць глыбей асэнсаваць і аб'ектыўна ацаніць некаторыя тэндэнцыі развіцця лексічнага складу беларускай літаратурнай мовы пачатку XX ст.

Фанетыка-граматычныя варыянты тапоніма Брэст на матэрыяле летапісаў аналізуе Валянціна Мароз ("Пра адну ўласную назву"). Праблемы мастацкага перакладу даследуюць С.А. Скамарохава ("Нацыянальна-культурны кампанент мовы і некаторыя праблемы ягонага перакладу") і Наталля Якубук ("Сінанімічны рад у арыгінальным і перакладным тэкстах"). Устанавіць, наколькі тоесныя сінтаксічныя сістэмы беларускай і польскай моў, — мэта даследавання С.А. Важніка "Яшчэ раз аб пераходным характары сінтаксісу беларускай мовы". Асаблівасцям сістэмнай арганізацыі словаўтварэння прысвечаны даклад Л.А. Гайдукі "Месца складанага слова ў словаўтваральным гняздзе". У матэрыяле І.У. Будзько "Особенности функционирования языка сасрум на территории Браславщины (Беларусь)" тлумачацца вытокі сакральнага полілінгвізму ўказанай мясцовасці.

Як бачым, матэрыялы названай вышэй міжнароднай канферэнцыі, змешчаныя ў XVIII томе зборніка "Studia Russica", сведчаць аб цікавасці да беларускай тэматыкі навукоўцаў розных краін.

Г.І. Кулеш,

кандыдат філалагічных навук, дацэнт

А.К. Кіклевіч. *Лекции по функциональной лингвистике.* Мн.: БГУ, 1999. 215 с.

Вывучэнне мовы ў працэсе яе функцыянавання ў грамадстве і разуменне яе формы чалавечай дзейнасці адкрывае перад кожным, хто займаецца такім даследаваннем, неабмежаваны магчымасці пранікнення ў сутнасць моўнага феномена. Функцыя — неад'емны арыбуט мовы, які выяўляецца ў сацыяльных зносінах членаў грамадства і без якога мова не з'яўляецца тым, чым яна з'яўляецца, — адным з найбольш важных камунікатыўных сродкаў. Няма слова без функцыі, лінгвістычны аналіз слова павінен быць аналізам функцыянальным — вось асноўная думка, якая лейтматывам праходзіць праз кнігу А.К. Кіклевіча "Лекции по функциональной лингвистике" (Мн., 1999).

Вучэбнае выданне сістэматызавана, поўна і дакладна інфармуе чытача пра новыя дасягненні ў галіне сусветнай функцыянальнай лінгвістыкі, і таму яно з поўным правам можа быць названа энцыклапедыяй функцыянальнай лінгвістыкі. Дасведчаны ў галіне функцыянальнай лінгвістыкі аўтар прыводзіць шматлікія звесткі з замежных лінгвістычных крыніц, якія з'яўляюцца маладаступнымі ці наогул недаступнымі айчынныму чытачу. У прыватнасці, спіс літаратуры, на якую робяцца спасылкі ў тэкстах лекцый, налічвае 245 крыніц (з іх 105 — на мовах далёкага замежжа). Значна прадстаўлены і папярэднія публікацыі самога аўтара (17 пазіцый), а так

сама працы айчынных моваведаў, што маюць дачыненне да адзначанай публікацыі.

Вучэбны дапаможнік у сістэматызаваным выглядзе выкладае асновы функцыянальнага падыходу да вывучэння мовы. Прыводзяцца розныя пункты гледжання на трактоўку цэнтральнага паняцця функцыянальнай лінгвістыкі — "функцыі", апісваецца гістарычны аспект развіцця функцыяналізму як аднаго з напрамкаў айчынных і замежных гуманітарных даследаванняў, выкладаюцца канцэпцыі функцыянальнай граматыкі С. Дзіка і Г. Яхнова, рэпрэзентуецца тэорыя функцый К. Айдукевіча, прыводзяцца звесткі з шырока распаўсюджанай у замежным мовазнаўстве тэорыі натуральнасці, абмяркоўваецца шэраг пытанняў, пастаўленых на парадак дня сучаснай функцыянальнай лінгвістыкай.

Выдадзены вядомым вучоным дапаможнік далёка выходзіць за межы вучэбнага выдання. І ў такім "парушэнні межаў жанру", напэўна, заключаецца найбольшая яго каштоўнасць. Як слушна заўважае аўтар у прадмове, "функцыянальнае вывучэнне мовы ахоплівае ўсё больш шырокія колы маладых лінгвістаў, якія пачынаюць сваё жыццё ў навуцы". Менавіта для іх важна не столькі зарыентавацца ў шматлікіх напрамках сучаснай лінгвістыкі, колькі разабрацца з асноўнымі паняццямі, пранікнуць у сутнасць навуковых тэорый, якія прадстаўлены існуючымі ў сучаснай навуцы аб мове школамі функцыянальнай лінгвістыкі.

У другой частцы выдання асабліва выразна выяўляецца імкненне аўтара да аналітыкі і дыскусіі па дабыванню навуковай ісціны. А.К. Кіклевіч закранае шэраг спрэчных пытанняў, "правакуе" ўступленне чытача ў дыскусію, даючы гэтым самым яму магчымасць сцвердзіцца і выявіць свае аналітычныя здольнасці.

Разглядаюцца праблемы формы і субстанцыі, суадносіны паміж планам выражэння і зместавым планам моўнага знака, унутранай формай намінацыйных і камунікатыўных адзінак. З функцыянальнага пункту гледжання аналізуюцца традыцыйныя для мовазнаўства праблемы (семантычных аказіяналізмаў), абмяркоўваецца неабходнасць увядзення ў навуковы ўжытак новых, вырацаваных лінгвістычнай практыкай паняццяў (напрыклад, прапанаванае ў працах У.В. Мартынава паняцце "неопределеннозначности").

Мова паўстае ў сваёй сістэмнай іпастасі, апазітыўнай ураўнаважанасці адзінак, змест якіх вызначаецца адрозненнем ад іншых членаў пэўнага асацыятыўнага рада. Акцэнтуюцца ўвага на знаках "па ўстанаўленні", шырока выкарыстоўваецца лінгвістычны эксперымент, які дазваляе ўбачыць адрозненне паміж пісьмом і аналізам, інфарматыкай і семіётыкай, уласна лінгвістычнай і так званай энцыклапедычнай семантыкай.

Выхад у свет вучэбнага дапаможніка па функцыянальнай лінгвістыцы, падрыхтаванага вучоным-практыкам, — значная падзея ў айчынай мовазнаўчай і метадычнай навуцы.

В.І. Сянкевіч,

доктар філалагічных навук